Skalbaggsstudier vid ett återbesök i Abisko

THURE PALM

Palm, T.: Skalbaggsstudier vid ett återbesök i Abisko. [Study of beetles during a return-visit in Abisko (Coleoptera).] – Ent. Tidskr. 102: 65–70. Lund, Sweden 1981. ISSN 0013-886x.

A number of interesting finds of Coleoptera are reported from a return-visit in Abisko, above all from primeval pine forest and mires. Notes are given on the ecology and distribution of the species, and also on the biotopes and the working methods.

T. Palm, Wallingatan 1, S-752 24 Uppsala, Sweden

Efter att åtskilliga gånger ha varit i Abisko under 1940- och 1950-talet gjorde jag den 12–26 juni 1980 en ny insamlingsresa till området. Syftet därmed var att fortsätta tidigare undersökningar, främst i ursprunglig tallskog vid Kårsavaggejåkk och i myrar mellan Abisko Östra och Stordalen, ävensom att se hur det gått med björkskog och mark efter fjällbjörkmätarens härjning i Abiskodalen på 1950-talet och därvid ej minst trädskalbaggarnas medverkan till uppkomsten av dödskog enligt min uppsats i Ent. Tidskr. (Palm 1959 b). All undersökning utfördes i reg.subarctica. Större delen av det insamlade materialet och – som komplettering av detta – material från tidigare insamlingar, sammanlagt 205 arter, har monterat och bestämt överlämnats till Abisko naturvetenskapliga station som ett första bidrag till en där planerad referenssamling. En ej ringa del av fångsterna härstammar från skålar, som av min reskamrat Åke Holm eller mig själv satts ut särskilt i myrarna eller utmed vattendragen.

Under större delen av Abiskovistelsen var vädret bra utan nämnvärt regn och hårda vindar, mestadels soligt med 13–20° i skuggan på dagen, vilket var ett betydligt bättre väder än som vid samma tid rådde i södra och mellersta Sverige.

Förvisso har märkbara förändringar av naturen inträtt i nationalparken under de gångna mer än 20 åren, dock kanske ej så stora som man haft anledning befara. Särskilt i hedbjörkskog och örtrik ängsbjörkskog förekommer rester av helt avdöd björkskog. I de flesta fall synes orsaken därtill ha varit ett samspel mellan angrepp av fjällbjörkmätare (*Epirrita autumnata* Bkh.) och bredhalsad varvsfluga (*Hylecoetus dermestoides* L.). Men i stort sett har av skadeinsekter härjade björkbestånd av olika slag sluppit lindrigt undan och genom sin häpnadsväckande förmåga till skottbildning återfått ett tämligen normalt utseende. Det senare gäller också markfloran, som under åren närmast efter fjärilangreppen märkbart hade förändrats.

En mer iögonfallande naturförändring nu är den starka ökningen av älgskador, som drabbat ej endast viden, gråal och annat löv utan också – och detta är det allvarligaste – de spridda förekomsterna av ursprunglig tallskog. Denna synes ganska villigt vilja föryngra sig, men plantorna hinner ej långt innan de blir älgbitna och därigenom dödade eller i hög grad stympade och missbildade. Utan decimering av älgstammen torde det vara stor risk för att Abiskodalens unika utposter av tall så småningom försvinner.

En mycket märkbar förändring till det sämre i landskapsbilden utgör givetvis också den nya vägen Kiruna–Narvik, som österifrån nu är hjälpligt farbar med bil eller cykel till Björkliden. Dessvärre har en del intressanta sankmarker och småbäckar genom utfyllning med jord förstörts, där vägen korsar dem.

Tallundersökningen

Två dagar (13/6, 18/6) ägnades åt undersökning av tallskog vid Kårsavaggejåkk nära dess mynning i Abiskojåkk, varvid huvudsakligen endast

Fig. 1. Hed med av *Epirrita autumnata* Bkh och *Hylecoetus dermestoides* L. dödad björkskog nära Nissonjåkk.

Moor with birch wood killed by *Epirrita autumnata* Bkh and *Hylecoetus dermestoides* L. near Nissonjåkk. Photo: Å. Holm 15.6.1978.

ved- och barkfaunan samt förnafaunan vid trädbaser medhanns. Döda och sjuka stammar liksom stubbar och vindfällen förekom tyvärr ganska sparsamt. De glesväxande träden når på denna breddgrad ej någon större höjd, de högsta omkring 15–17 m, men de kan med åren bli rätt grova, 30 cm eller mer vid brösthöjd, och uppnå en avsevärd ålder. De växte på stenigt morängrus i småkullig terräng, där marken var klädd av lavar, ris, mossor, gräs och örter.

Skalbaggsinventeringen gav följande resultat. Med asterisk märkta arter är nya för området, i varje fall ej upptagna i den om faunan grundläggande avhandlingen "Die Coleopteren des Torneträskgebietes" (Brundin 1934).

**Acrotrichis cognata* Matth. 1 ♀ (det. O. Trottestam) i den murkna veden på grovt, barklöst vindfälle. Denna art har jag tidigare tagit särskilt i älg- och grävlingspillning, varför det ej kan uteslutas, att denna och följande arts naturliga biotop i Abisko är älgspillning. – **A. n.sp.* 1 ♀ d:o. Exemplaret har liksom det föregående genitalundersökts, varvid konstaterades att spermathecan avgjort skiljer sig från alla förut kända arters. Den norske *Acrotrichis*-specialisten Eivind Sundt bekräftar, att arten är ny, men vill helst dröja med beskrivningen tills mera material insamlats. – *Phyllodrepa linearis* Zett. 2 ex. d:o – *Eudectus giraudi* Redtb. 1 ex. i fuktig mossa och lavar på samma stam. – *Olisthaerus megacephalus* Zett. 1 imago och 1 larv i murken, ej helt barkfallen högstubbe med delvis svampig ved. – **Stenus clavicornis* Scop. 1 ex. i svampig förna av barr, bark och murken ved vid basen av torr-

tallar. – **Lithocharis ochraceus* Grav. 1 ex. d:o – *Mycetoporus nigrans* Maekl. 3 ex. d:o. – *Bolitobius thoracicus* F. 2 ex. d:o. – *Leptusa pulchella* Mannh. 3 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – *Atheta depressicollis* Fauv. 2 ex. på *Stenus*-lokalen. – *A. microptera* Thoms. 3 ex. d:o. – *A. laevicauda* J. Sahlb. 1 ex. d:o. – **A. orphana* Er. (det. S. Lundberg). 1 ♀ d:o. – *Ocyusa nivicola* Thoms. 1 ex. d:o. – *O. incrassata* Muls. Rey 2 ex. d:o. – *Stichoglossa prolixa* Grav. 1 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – *Euplectus karsteni* Reichb. (det. S. Lundberg). Flera ex. i *Acrotrichis*-vindfället. – *Haplocnemus tarsalis* Sahlb. 1 ex. på älgbiten ungtall vid skakning i skärm. – *Elater nigrinus* Hrbst. 1 ex. d:o. – *E. tristis* L. 1 larv i *Olisthaerus*-stubben. – *Corymbites impressus* F. 1 ex. vid skakning av älgbiten ungtall. – *Ostoma ferruginea* L. 1 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – *Cryptophagus instabilis* Bruce (*beringensis* auct.). 1 ex. d:o. – *C. badius* Strm. 5 ex. d:o. – *C. dorsalis* Sahlb. 3 ex. d:o, 1 ex. på *Stenus*-lokalen. – *Enicmus hirtus* Gyll. 1 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – **E. nidicola* Palm. 1 ex. d:o. – *E. consimilis* Mannh. 1 ex. d:o. – *E. fungicola* Thoms. 2 ex. på *Stenus*-lokalen. – **E. rugosus* Hrbst. 1 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – **E. apicalis* J. Sahlb. 1 ex. d:o. – *Corticaria dentiventris* Popp. 1 ex. på *Stenus*-lokalen. – **C. munsteri* A. Strand. Flera ex. på d:o och i *Olisthaerus*-stubben. – *C. linearis* Payk. 4 ex. i *Acrotrichis*-stammen, 1 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – *Cerylon ferrugineum* Steph. 4 ex. i *Olisthaerus*-stubben. – *Ernobius explanatus* Mannh. 1 fullvuxen larv och imagines-flyghål. – *Xylita laevigata* Hellen. Gamla larvgångar och imagofragment i d:o. – *Rhagium mordax* L. 1 ex. flygande i tallskogen. – *Asemum striatum* L. 1 larv och imagines-flyghål i en ej murken del av *Acrotrichis*-stammen, även gamla flyghål i rotben på stubbar. – *Eremotes ater* L. Utbredda angrepp med imagines och larver i *Olisthaerus*-stubben. – *Pissodes* sp. Gamla angrepp med puppkammare i en högstubbe. – Brundin (1934: 408) anger *P. pini* L. för Kårsavagge, men *P. piniphilus* Hrbst. och *P. notatus* F., som båda är funna i tall i T.Lpm., kan också tänkas komma i fråga. – *Dendroctonus micans* Kugel. Gammalt angrepp med imago-fragment i en vindfälld torrtall. – *Pityophthorus lichtensteini* Ratzb. Angrepp med larver och imagines-fragment i smala, torkande grenar på levande, gamla tallar. – *Ips acuminatus* Gyll. Gamla gångsystem med imagines-fragment i vindfällen.

Inalles insamlades eller spårades i tallskog vid Kårsavaggejåkk 45 skalbaggsarter, de flesta i enstaka exemplar. Av dessa synes 9 arter ej tidigare vara kända från Torneträsk-området. Enligt katalogen är *Acrotrichis cognata, Stenus clavicornis, Enicmus nidicola* och *rugosus* samt *Corticaria munsteri* förut funna i andra delar av T.Lpm. *Lithocharis ochraceus* är tidigare nordligast känd från Ly.Lpm., *Atheta orphana* och *Enicmus apicalis* från Lu.Lpm. *Corticaria dentiventris,* av vilken jag fann ett exemplar i Abiskodalen 1958 (Palm 1959 a), var också okänd för Brundin (1934). Denna art är liksom *Enicmus apicalis* ansedd som en av landets stora skalbaggsrariteter. *Rhagium mordax*, som normalt lever i lövträd, utvecklas enligt min erfarenhet stundom också i barrträd, varför den medtagits i redovisningen.

Skalbaggar i gråal

I närheten av bäcken Ridonjira, som är en liten biflod till Abiskojåkk, fann jag den 20/6 i fuktig ängsbjörkskog några vindfällda, 12–20 cm grova stammar av gråal (*Alnus incana*), som var angripna av barkborren *Dryocoetes alni* Georg. Även denna art är ej med i Brundins arbete (1934) men den togs av mig i gråalar vid Vakkajåkks (Ortojåkks) mynning på Torneträsks norra strand den 1/7 1948. Årets angrepp i Abiskodalen var pågående, varför det här gavs ett tillfälle att studera biocönosen. Stammarna hade mestadels frisk ved och barken satt ännu rätt hårt fästad vid splinten. Artens gångar förlöper ytligt mellan bark och ved, varvid genom försiktig avhyvling av de yttre skikten följande arter erhölls:

Phloeonomus lapponicus Zett. 1 ex. i *Dryocoetes*-gångar. – *Atheta aequata* Er. 2 ex. d:o. – *A. fungi* Grav. 3 ex. d:o. – **Phloeopora testacea* Mann. 2 ex. d:o. – *Euplectus karsteni* Reichb. 4 ex. d:o. – *Malthodes* sp. 1 fullvuxen larv d:o. – *Cerylon ferrugineum* Steph. 2 ex. d:o. – *Cis jacquemarti* Mell. 2 ex. i små tickor på en av stammarna. – **Rhopalodontus strandi* Lohse. 3 ex. och 1 larv som föregående. – *Rabocerus foveolatus* Ljungh. 2 ex. i *Dryocoetes*-gångar. – *Scaphidium metallicum* F. 1 nästan fullväxt larv i svampig ved under tickorna. – **Dryocoetes alni* Georg. Talrika ex. i alla utvecklingsstadier.

Av de för området nya arterna är *Phloeopora testacea* och *Dryocoetes alni* förut kända från T.Lpm. och *Rhopalodontus strandi* nordligast

från Lu.Lpm. Brundin (1934: 388) upptar *Rhopalodontus perforatus* Gyll. för Torneträskområdet (Pålnovare, 1 ex.). Möjligen kan också detta exemplar ha varit *strandi*, som beskrevs först 1969.

I den nordligaste delen av Norge och på spridda lokaler i Finland är i al funnen också en annan barkborre, *Trypophloeus alni* Lindem., som är en invandrare österifrån och som förmodligen också bör förekomma i Sverige men där ännu ej påträffats. För denna arts biologi i Rovaniemi (Nordfinland) har Esko Kangas (1940) utförligt redogjort. Arten lever tillsammans med *Dryocoetes alni* i klena, torkande stamdelar av al, men på andra barkytor av stammen än *D. alni* och är mera sekundär skadegörare än denna. I Abiskodalen eftersökte jag givetvis arten, dock utan resultat.

Myrundersökningen

Mellan Abisko Östra och Stordalen utvaldes nära den nya landsvägen tre större myrar av olika typ för undersökning. De besöktes upprepade gånger under tiden 16–25/6 (Stordalsmyren genom Åke Holm också ytterligare ett par veckor). En stor del av skalbaggsmaterialet erhölls i utsatta fångstskålar, som med några dagars mellanrum vittjades. I övrigt begagnades som insamlingsmetoder sållning, håvning och "trampning" av växtmattan under vatten på sumpiga ställen.

En av myrarna var en utpräglad gräsmyr, sank med mossor i bottnen, *Carex*-, *Eriophorum*-, *Scirpus*- och *Juncus*-arter m fl i fältskiktet, björk och buskage av viden i kanterna, där också på ett ställe grundvattnet porlade fram i en kallkälla. En annan myr var till övervägande del en mer eller mindre torr dvärgbuskmyr, där småviden, dvärgbjörk, kråkbär, odon, hjortron och i bottnen *Sphagnum fuscum* dominerade. På lägre, fuktigare partier förekom starr, tuvdun och andra sumpväxter i mindre bestånd. Den tredje myren (Stordalsmyren) var den mest omväxlande och kunde sägas utgöra en blandning av gräsmyr, som randade några små öppna vatten, och plan dvärgbuskmyr. Dessutom förekom i ena kanten en intressant kärrbjörkskog.

Utbytet från myrundersökningarna blev mycket stort, ej minst i fångstskålarna, men självfallet är det mesta redan välkänt genom Brundin (1934), varför det skulle föra för långt att lämna en fullständig förteckning på arterna. Av utrymmesskäl inskränker jag mig följaktligen till att kommentera enbart de mest anmärkningsvärda fynden.

Två av Brundin (1934) ej kända carabider erhölls i fångstskålar, som ställts ut i Stordalsmyrens kärrbjörkskog, nämligen ett 10-tal exemplar av vardera *Notiophilus biguttatus* F. och **Agonum* (*Europhilus*) *fuliginosum* Panz. Av den förstnämnda arten tog Lindroth (1945: 560) den 21/7 1929 1 ex. vid Kaisepakte, medan den senare ej tidigare är funnen på närmare håll än i Vittangi.

Två andra carabider, *Diacheila* (*Diachila*) *arctica* Gyll. och *Elaphrus lapponicus* Gyll., bägge av Lindroth (1966: 45–46) betecknade som mycket sällsynta, kan i myrar av passande typ och helst i fångstskålar numera tagas i betydande antal. Av *Elaphrus*-arten erhölls exempelvis under sista Abiskoresan bortåt ett 50-tal ex. i blöta gräsmyrar, särskilt där skålarna ställts ut vid kallvattenkällor. Ett liknande levnadssätt har *Diacheila*, men den synes ej ha speciell dragning till grundvatten. Båda arterna förekommer också i reg.arctica, där Åke Holm i ett litet *Carex*-kärr på *Nuolja* 850 m ö h i juli 1963 fann dels en imago av *Elaphrus lapponicus*, dels en larv av *Diacheila arctica* (Palm 1963).

På dvärgbuskmyren erhölls inget nytt av större värde. Liksom förut dominerade där *Dyschirius nigricornis* Motsch. (*norvegicus* Munst., s. Brundin) och *Boreophilus henningianus* Sahlb., och även *Anthobium lapponicum* Mnnh. var vanlig på blommande viden och i hjortronblommor. Ej ett enda exemplar av någon annan *Anthobium*-art insamlades på den lokalen. Av så sällsynta arter som *Ocyusa grandiceps* J. Sahlb. och *Scymnus fennicus* J. Sahlb. förekom som under tidigare år endast enstaka exemplar.

Däremot bjöd håvningen av gräsmyrar på små överraskningar. Förutom de där som förut dominerande arterna *Stenus niveus* Fauv. och *umbratilis* Casey (*pseudopubescens* Strand, *pubescens* s. Brundin), *Lathrobium punctatum* Zett., *Cyphon variablis* Thbg. och *Cateretes bipustulatus* Payk. var *Antobium sorbicola* E. Kangas, *Gymnusa variegata* Kiesw. och *Podabrus lapponicus* Gyll. vanliga. **Anthobium sorbicola* (här den enda arten av släktet) uppehöll sig mest på *Carex* och blommande *Salix* medan *Podabrus lapponicus* fanns i blommor av olika slag. Brundin (1934: 349) kände av den lätt iakttagbara *Podabrus*-arten blott 2 ex. och ej något från

Fig. 2. Stordalen-myren. *Carex-, Eriophorum-, Scirpus-, Juncus*-myr.

Stordalen mire. *Carex-, Eriophorum-, Scirpus-, Juncus*-mire. Photo: Å. Holm 5.7.1980.

gräsmyr. Vi tog den nu också regelbundet på myrar av liknande slag i Abiskodalen, varför arten under senare år förefaller att på ett mycket markant sätt ha ökat i frekvens.

Övriga lokaler

I en gammal soptipp nära Abisko Östra, som jag genom Stig Lundberg fick anvisning om och i hans sällskap besökte tillsammans med koleopterologerna Ambjörn Carlsson och Kurt Persson, gjordes remarkabla fynd. Tippen låg i öppen och oländig terräng med stora och mindre stenar och en massa bråte, som vilade på en botten av humusblandat grus. Under stenarna fanns ofta gnagargångar. Mellan blocken växte små bestånd av *Chamaenerion angustifolium*, gräs och andra örter. Där insamlades bl a åtskilliga exemplar av *Colon pseudolatum* Palm och *C. brundini* Palm samt även av andra *Colon*-arter. Enligt Stig Lundberg skulle *Colon*-arterna på denna plats ha anknytning till mykorrhizasvampar på rötterna av mjölkörten. Tidigare hade han på samma lokal påträffat de stora sällsyntheterna *Lundbergia* (*Atheta*) *trybomi* J. Sahlb. och *Euryalia pulcherima* Bernh. Av den senare arten lyckades han vid detta tillfälle också återfinna ett par exemplar vid mynningen av gnagargångar.

Av *Calvia quatuordecimguttata* L. togs på en sank gräsmyr i Abiskodalen ett enstaka exemplar (leg. Å. Holm) av en mörk form, som märkbart avviker från den vanliga typen med ljust gulbrun grundfärg. Bakhuvudet är rent svart liksom 4 distinkt markerade längsfläckar på thorax och grundfärgen i övrigt mörkt rödbrun. Enligt mig tillgänglig litteratur synes formen vara obeskriven. Ett liknande exemplar, fast med svagare markerad mörkfärgning, erhölls i driftrand på Torneträsk-stranden vid Abiskojåkk. Där insam-

lades också ett par exemplar av **Bembidion lapponicum* Zett., som egendomligt nog ej synes ha varit känd av Brundin (1934). Vid mitt besök i Abisko 1947 flög denna art i början av juli tämligen allmänt på den sandiga stranden, där då även togs 1 ex. av den sällsynta **Ecanus glaber* F., likaledes ny för området.

Vid en kanjonbergvägg med utsipprande grundvatten utmed Abiskojåkk tillvaratog Åke Holm i fångstskålar långa serier av *Pteroloma forsstroemi* Gyll. och *Olophrum rotundicolle* J. Sahlb., vilka tydligen där hade sin naturliga uppehållsplats. Tidigare fynd av arterna (Brundin 1923: 258 resp. 279) har varit av mera tillfällig natur. På samma lokal insamlades också 2 ex. av **Stenus proditor* Er., 1 ex. av **Stenus crassus* Steph. (*salisburgensis* Bernh.) och ytterligare 1 ex. av **Stenus clavicornis* Scop. (se ovan under Tallundersökningen).

Älgspillning, som numera hittas lite varstans i Abiskodalen, innehöll vid mitt besök inga skalbaggar, sannolikt på grund av en tidigare regn-och köldperiod. Dock fann jag i driftrand vid Torneträsk 1 ex. av **Aphodius nemoralis* Er., som är specialist just på älgspillning. Arten var okänd för Brundin (1934) och är förut nordligast tagen i Lu.Lpm.

Under Abisko-vistelsen gjorde Åke Holm efter min avresa den 7/7 en kort tur till norra Torneträsk-stranden, där han vid Jieprenkedde (Jebrenkedde) 350 m ö h genom att sålla *Sphagnum*-tuvor i ett rikkärr fann flera för området nya skalbaggar. Dessa är 4 ex. av **Cryptobium fracticorne* Payk., hittills nordligast känd från P. Lpm., 1 ex. av **Philonthus nigrita* Grav., förut känd från T.Lpm., 1 ex. av **Myllaena minuta* Grav., förut känd från Lu.Lpm., och 3 ex. av **Bythinus bulbifer* Reichb., förut känd från Lu.Lpm.

Till ledningen för Abisko naturvetenskapliga station, där vi bodde under vistelsen och där cyklar ställdes till vår disposition, samt till vännerna Åke Holm, Stig Lundberg, Eivind Sundt och Olle Trottestam, som på olika sätt varit mig behjälpliga, uttalar jag till sist ett hjärtligt tack.

Litteratur

Brundin, L. 1934. Die Coleopteren des Torneträskgebietes. – Lund.

Lindroth, C. H. 1945. Die fennoskandischen Carabiden I, Spezieller Teil. – K. Vet. Vitt. Samh. Handl. (6.B), 4: 1. – Göteborg.

Lindroth, C. H. 1966. Svensk Insektfauna 9. Coleoptera. Carabidae. – Stockholm.

Kangas, E. 1940. Zur Biologie von Trypophloeus alni Lindem. – Ann. Ent. Fenn. 6: 41–50.

Palm, T. 1949. Ett exempel på anemohydrochor insektspridning vid Torneträsk. – Ent. Tidskr. 70: 65–74.

Palm, T. 1959 a. Bidrag till kännedomen om svenska skalbaggars biologi och systematik 28–35. – Ibid. 80: 22–32.

Palm, T. 1959 b. Följdverkningar av fjällbjörkmätarens härjning i Abiskodalen 1954–1956. En koleopterologisk undersökning somrarna 1958 och 1959. – Ibid. 80: 120–136.

Palm, T. 1963. Bidrag till kännedomen om svenska skalbaggars biologi och systematik 51–53. – Ibid. 84: 234–241.